

CULTURA LIBERTĂȚII

Volum apărut cu sprijinul Centrului de Analiză și Dezvoltare Instituțională
și al Fundației Konrad Adenauer

CADI
ΣΛΕΥΤΗΡΙΑ
Centrul de Analiză și Dezvoltare Instituțională

David Schmidtz s-a născut în 1956, în Saskatchewan, Canada. A absolvit filozofia la Universitatea din Arizona, iar în prezent este profesor de filozofie, profesor asociat de economie și directorul Centrului de Filozofie a Libertății la această universitate. Este autor al cărții *Rational Choice and Moral Agency* și coautor, împreună cu Robert Goodin, al cărții *Social Welfare and Individual Responsibility*. Este editor al volumului *Robert Nozick și coeditor, împreună cu Elizabeth Willott, la Environmental Ethics: What Really Matters, What Really Works*. Prelegerile pe tema dreptății l-au purtat prin douăzeci de țări, răspândite pe șase continente.

David Schmitz

ELEMENTE ALE DREPTĂȚII

Cu o prefață a autorului la ediția în limba română

Traducere din engleză de
TUDOR GLODEANU și IONUȚ STERPAN

Control științific al traducerii de
CARMEN PAVEL

Postfață de
IONUȚ STERPAN

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Colecția „Cultura libertății“ este coordonată de
Valeriu Stoica și Dragoș Paul Aligică

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Ioana Vilcu

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Cambridge University Press
David Schmitz
Elements of Justice
© David Schmitz 2006
All rights reserved.
First published by Cambridge University Press 2006

© HUMANITAS, 2012, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SCHMIDTZ, DAVID
Elemente ale dreptății / David Schmitz;
trad.: Tudor Glodeanu, Ionuț Sterpan;
postf.: Ionuț Sterpan; control șt.: Carmen Pavel. – București:
Humanitas, 2012

Bibliogr.

Index

ISBN 978-973-50-3703-1

I. Glodeanu, Tudor (trad.)

II. Sterpan, Ionuț (trad.; postf.)

III. Pavel, Carmen (coord.)

17

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021 311 23 30

CUPRINS

<i>Prefața autorului la ediția în limba română</i>	7
<i>Mulțumirile autorului</i>	9
I. CE ESTE DREPTATEA?	
1. Cartierul dreptății	15
2. Conceptul fundamental	20
3. O multitudine de candidați	28
4. Funcționalism contextual	33
5. Ce este o teorie?	39
II. CUM SĂ MERITĂM	
6. Meritul	53
7. Ce-am făcut ca să merit asta?	56
8. A merita o șansă	64
9. A merita și a câștiga	79
10. Întemeierea meritului	85
11. Meritul ca artefact instituțional	94
12. Limitele meritului	99
III. CUM SĂ ACȚIONEZI PE BAZA RECIPROCITĂȚII	
13. Reciprocitatea	109
14. Ce este reciprocitatea?	111
15. Tipuri de reciprocitate	121
16. Datorii față de societate și numărătoarea dublă	132
17. Limitele reciprocității	137
IV. RESPECT EGAL ȘI PĂRȚI EGALE	
18. Egalitate	153
19. Tratatamentul egal implică părți egale?	156
20. La ce servește egalitatea?	162

21. Plată egală la muncă egală	170
22. Egalitate și oportunitate	179
23. Despre utilitatea părților egale	200
24. Limitele egalității	214
V. MEDITAȚII DESPRE NEVOI	
25. Nevoia	227
26. Ierarhii ale nevoilor	229
27. Nevoia ca principiu distributiv	233
28. Dincolo de cifre	239
29. De ce avem nevoie?	249
VI. DREPTUL DE A DISTRIBUI	
30. Datorii de ordin intelectual	257
31. Rawls	259
32. Nozick	277
33. Rectificarea	292
34. Două tipuri de arbitrar	303
35. Dreptate procedurală contra dreptate distributivă	309
<i>Bibliografie</i>	321
<i>Indice</i>	331
<i>Postfață de Ionuț Sterpan</i>	341

PREFAȚA AUTORULUI la ediția în limba română

Cele patru elemente propuse în ediția din 2006 a *Elementelor dreptății* erau meritul, reciprocitatea, egalitatea și nevoia. Am lăsat în mod explicit deschisă posibilitatea ca, pe măsură ce adresăm noi întrebări și încercăm să explicăm noi experiențe, la cea mai bună explicație posibilă să fie adăugată postularea de noi elemente. Mai mulți cititori m-au sfătuit să adaug îndreptățirea pe o a cincea poziție în lista elementelor dreptății.

La momentul respectiv m-am gândit că n-am obiecții cu privire la dezvoltarea teoriei în acea direcție, dar am speculat că îndreptățirea ar fi mai bine înțeleasă ca „moleculă“, decât ca „element“. Construim o concepție a îndreptățirii reflectând la cum ar arăta idealul tratamentului egal în cazul unei populații de adepți ai reciprocității care nu vin pe lume în același timp. Pentru că, într-adevăr, unii vin pe lume ca nou-născuți, incapabili să-și câștige locul printre adepți ai reciprocității liberi și egali. Copiilor trebuie să li se ofere întâi pur și simplu un loc la masă, abia ulterior urmând să se ridice la înălțimea provocării de a-și câștiga locul.

Credeam și atunci și încă mai cred că un sistem de îndreptățiri reprezintă o fundație indispensabilă pentru o societate alcătuită din adepți ai reciprocității liberi și egali. Persoanelor trebuie să li se recunoască dreptul de a spune nu și de a refuza o tranzacție care li s-a propus. Aceasta e o condiție pentru ca ei să aibă puterea de a tranzacționa din poziția de adepți ai reciprocității liberi și egali, mai degrabă decât din poziția de subordonați. Cu alte cuvinte, trebuie să aibă încredere că tranzacțiile lor au loc în cadrul unui sistem de îndreptățiri.

Actualmente mi se pare dificilă și poate inutilă încercarea de a construi din ingrediente a priori o teorie privitoare la ceea ce își datorează oamenii unii altora. Ceea ce-și datorează oamenii unii altora la un moment dat, într-un anumit loc, depinde de evenimentele întâmplătoare ale istoriei. Depinde de așteptările motivate pe care oamenii au ajuns să le aibă unii de la ceilalți în acel moment și în acel loc. În parte, depinde de ceea ce a făcut obiectul consimțământului lor. Ceea ce a făcut obiectul consimțământului în realitate e posibil să fie surclasat de un argument temeinic, potrivit căruia niște negociatori raționali liberi și egali n-ar fi căzut niciodată de acord asupra unui astfel de aranjament. Dar, dacă acordul ipotetic joacă rolul unei frâne, consimțământul real reprezintă volanul. Ceea ce a făcut obiectul acordului nostru în mod efectiv ne schimbă cursul către un anumit tip de comunitate formată din adepți ai reciprocității liberi și egali. Și ceea ce a făcut obiectul acordului părinților noștri în numele nostru, înainte să fim suficient de mari pentru a ne reprezenta noi înșine, ar putea fi (mai problematic) relevant.

Nimic din toate acestea nu constituie o teorie. E doar un semn în direcția întrebărilor la care mi-aș dori să răspundă o teorie. În orice caz, aceasta e direcția în care se îndreaptă eforturile mele actuale având ca temă drepturile de proprietate și teoria morală non-ideală.

Vă mulțumesc pentru interesul arătat față de acest eseu. Le mulțumesc lui Tudor Glodeanu, Ionuț Sterpan și Carmen Pavel pentru munca excelentă și dificilă de a traduce aceste idei în limba română. Mai mult ca orice, vă doresc dumneavoastră și țării dumneavoastră un viitor liber și prosper.

David Schmidtz
Tucson, AZ, februarie 2012

Partea I
CE ESTE DREPTATEA?

1. CARTIERUL DREPTĂȚII

TEZĂ: Teoreticienii sunt în dezacord. Nu e vina lor. Teoretizarea nu duce la consens.

O privire preliminară

Când măsoar cu privirea terenul dreptății, iată ce văd. Ceea ce numim dreptate este o constelație de elemente oarecum înrudite. Văd un anumit grad de coeziune și unitate, dar caracterul unitar al dreptății e limitat, mai asemănător cu caracterul unitar al unui cartier decât al unei clădiri. Un cartier bun e funcțional, e un loc bun de locuit. Cu toate astea, cartierele bune nu sunt *proiectate* în aceeași manieră exhaustivă precum clădirile. (Cartierele proiectate par neautentice, ca decorul unui film, cu istorii al căror început rezidă evident în planul învechit al unui singure minți.)

Are cumva cartierul dreptății o proprietate definitorie, în virtutea căreia i se aplică numele? Da, explică Partea I, dar proprietatea e generală și formală; cum se traduce în principii mai substanțiale depinde de context. Părțile II–V reflectează asupra a patru componente substanțiale: merit, reciprocitate, egalitate și nevoi. Partea a VI-a îi omagiază pe John Rawls și Robert Nozick, care „se poate spune că au fixat termenii dezbaterii în filozofia politică academică din ultimele decenii ale secolului XX”¹. Reflecțiile mele sunt inspirate de ale lor (deși poate nu le seamănă decât vag).

1. Fried 2005, p. 221.

Teorie

Dacă dreptatea e un cartier, atunci o *teorie* a dreptății este o hartă a acelui cartier. Cea mai bună teorie va fi incompletă, ca o hartă al cărei autor refuză să speculeze cu privire la căi neexplorate, știind că există un adevăr în domeniu și totuși lăsând porțiuni albe pe hartă. O teorie evoluează către reprezentarea din ce în ce mai completă a cartierului, în mâinile viitorilor locuitori care au mai multe informații și scopuri diferite, pe măsură ce cartierul însuși se schimbă.

Am devenit pluralist, dar există multe tipuri de pluralism. Nu mă aplec asupra „sferelor“ concentrice ale dreptății locale, naționale și internaționale, nici asupra modului în care culturi diferite dau naștere la intuiții diferite, ci asupra varietății contextelor pe care le trăim în fiecare zi și care necesită apelul la principii ce au la bază meritul, reciprocitatea, egalitatea și nevoile. Încerc într-o anumită măsură să împletesc aceste patru elemente arătând cum își lasă loc unul altuia și cum își trasează reciproc limitele, dar nu cu prețul deformării lor pentru a le face să pară că se îmbină mai bine decât se îmbină de fapt. Oare o teorie mai elegantă ar reduce multiplicitatea de elemente la unul?

Oare o teorie monistă ar fi mai utilă? Ar fi măcar mai simplă? Tabelul periodic al elementelor ar fi într-un anumit sens mai simplu dacă am postula doar patru elemente – sau unul, dacă e cazul – dar ar avea știința de câștigat? Nu. Astronomii au susținut într-o vreme că planetele au orbite circulare. Când în cele din urmă au acceptat realitatea orbitelor eliptice cu două focare, teoriile lor au devenit mai simple, mai elegante și mai puternice. Așadar, simplitatea este o virtute teoretică, dar când un fenomen pare complex – când o orbită pare să aibă două focare, nu unul – cea mai simplă explicație poate fi cea care pare complexă fiindcă așa este. Am putea găsi o cale să ne descurcăm cu un singur element, dar am da dovadă de dogmatism – opusul științei – dacă am presupune că așa e necesar.

Numai ceea ce n-are istorie poate fi definit?

Socrate cerea definiții, nu doar unul sau două exemple, dar în practică învățăm cu ajutorul exemplurilor. Așa că mă întreb: oare formația filozofică ne face să exagerăm importanța definițiilor? N-avem nevoie să știm definiția conceptului „câine“ ca să știm ce este un câine. De ce ar fi dreptatea un caz special?³

Proiectul de a analiza conceptul „câine“ n-a captivat imaginația filozofică precum analiza dreptății. Dar să presupunem că numai unul dintre noi poate fi promovat la statutul de profesor și, cumva, verdictul e negativ dacă clasificăm șacalii drept câini. Semnificația cuvântului „câine“ devine deodată controversată. Cei care nu sunt de acord cu noi încep să pară nerezonabili. Două învățăminte tragem de aici: în primul rând, definim și rafinăm limitele unui concept numai atunci când e nevoie. În al doilea rând, nevoile care ne dau ghes să trasăm limitele dreptății tind să fie în tensiune. Așadar, ne pierdem calmul, situație exacerbată de faptul că regulile dreptății ne spun nu doar la ce să ne așteptăm de la ceilalți, dar și ce anume să considerăm un afront. Dacă nedreptatea este un afront, nu doar o simplă dezamăgire, atunci reflecția cu privire la nedreptate va fi dificilă. În mod bizar, dacă o teorie nu condamnă ceea ce considerăm noi afront, acest lucru e în sine un fel de afront.

2. Nietzsche 1969, p. 80.

3. Pentru o superbă discuție concisă, recomand Gaus 2000, cap. 1. Gaus îl citează pe Wittgenstein (§66): „Luați, de exemplu, activitățile pe care le numim jocuri. Mă refer la jocurile care se joacă pe tablă, jocurile de cărți, jocurile olimpice ș.a.m.d. Ce au toate acestea în comun? Nu spuneți: trebuie să aibă ceva în comun, sau nu s-ar numi jocuri – ci *priviți și vedeți* dacă au ceva în comun toate. Fiindcă dacă vă uitați la ele, nu veți vedea ceva comun *tuturor*, ci asemănări, relații. Mai mult, o întreagă serie de asemănări. Repet: nu gândiți, priviți!“

Dezacord

Oameni rezonabili nu pot cădea de acord cu privire la ce e drept și ce nu. De ce? Nici măcar cu privire la asta oameni rezonabili nu cad de acord. La toate analizele pe care le dedicăm dreptății (ca și analizele pe care le dedicăm cunoașterii, liberului-arbitru, sensului ș.a.m.d.) există contraexemple. Am căutat din răspuțeri și de atâta timp. De ce nu am găsit ceea ce căutăm?

În parte, problema este natura reflecției înseși. În filozofia științei, un truism spune că un număr infinit de teorii se vor potrivi cu orice set de date. Deci, chiar dacă ne punem de acord cu privire la anumite cazuri, e foarte probabil să rămânem în dezacord cu privire la modul în care se îmbină acele judecăți pentru a forma o teorie. Reflecția de una singură nu produce consens (deși presiunea socială reușește.)

De ce nu? Fie un argument este corect, fie nu este. Așadar, de ce nu e o teorie convingătoare pentru toți, dacă e corectă, sau neconvingătoare, dacă nu e corectă? Răspunsul meu e următorul: teoriile nu sunt argumente, corecte sau nu. Sunt hărți. Hărțile, chiar și cele bune, nu sunt convingătoare. Nici o hartă nu reprezintă singura modalitate rezonabilă de a vedea terenul. (Sau cel puțin așa văd eu lucrurile.)

Am fi uimiți dacă doi studenți cartografi însărcinați fiecare să cartografieze același teren ar produce hărți identice. Ne-am îndoi c-au lucrat independent unul de celălalt. În mod asemănător, teoreticienii care lucrează independent unii de alții construiesc teorii diferite. Nedându-și seama că terenul nu poate determina univoc opțiunile lor cu privire la construcția hărții, ei presupun că teoria lor nu poate fi adevărată decât dacă teoriile rivale sunt false, și încearcă să identifice modurile în care teoriile rivale distorsionează terenul. Firește, găsec câteva distorsiuni și o astfel de demonstrație li se pare decisivă, dar nu și rivalilor lor, care abia dacă le dau atenție, fiind preocupați de propriile lor demonstrații.

Deși suntem în dezacord cu privire la chestiuni de ordin teoretic, cădem mai ușor de acord cu privire la cum ar trebui să ne purtăm unii cu ceilalți în viața de zi cu zi. Eu aș putea crede, măcar la nivel teoretic, că e drept să distrugem instituțiile existente și să reconstruim societatea în conformitate cu o viziune grandioasă. Poate că tu crezi același lucru, cu excepția faptului că viziunea ta grandioasă nu seamănă deloc cu a mea. Și totuși, când plecăm de la birou, luăm lumea așa cum e. Eu îmi găsesc mașina în parcare. Tu o găsești pe a ta. Plecăm fără incidente. Ca să trăim pașnic, avem nevoie de un grad înalt de consens cu privire la o listă lungă, și în cea mai mare parte tacită, de permisiuni și interdicții care constituie simțul comun al nedreptății care ne ghidează în societate. Consensul la care trebuie să ajungem se referă la *cum* (nu „de ce“) să ne tratăm semenii, și trebuie să ajungem la consens acolo unde chiar reușim s-o facem: în practică.

În esență, există două modalități de a cădea de acord: ne punem de acord cu privire la ceea ce e corect, sau cu privire la cine are jurisdicție – cine decide ce e corect. Libertatea religioasă a luat cea de-a doua formă; am învățat să fim liberali cu privire la religie, ajungând la un consens nu referitor la credință, ci la cine decide. Așa stau lucrurile și cu libertatea de exprimare. Nu e interesant că cele mai mari succese ale noastre pe drumul învățării traiului în comun izvorăsc nu din acordul cu privire la ceea ce e corect, ci din acordul ca oamenii să-și decidă singuri viitorul?

2. CONCEPTUL FUNDAMENTAL

TEZĂ: Dreptatea se referă la ceea ce i se cuvine fiecăruia. Această idee este acceptată de toată lumea, pur și simplu asta e utilizarea normală a termenului. Însă exact ceea ce li se cuvine oamenilor nu putem determina recurgând numai la analiza conceptuală.

Ce știm despre conceptul fundamental

Ce este dreptatea? E genul de întrebare pe care ar pune-o un filozof, și filozoful ar putea începe cu observația că, atunci când ne întrebăm ce este dreptatea, termenul „dreptate“ nu este un sunet fără semnificație. Ne contrazicem cu privire la dreptate, și totuși simplul fapt că ne contrazicem presupune un nivel oarecare de înțelegere reciprocă. Fiindcă vorbim aceeași limbă, știm că nu ne contrazicem cu privire la ce este aceea o vânăță, sau care e vremea probabilă, sau care e capitala Argentinei. Când ne contrazicem cu privire la dreptate, e posibil să nu știm multe lucruri, însă știm că dreptatea are legătură cu tratamentul similar al cazurilor similare.

Mai știm și că tratamentul similar al cazurilor similare ne epuizează sfera de cuprindere a dreptății. Să presupunem că un rege medieval decretează că hoților dovediți li se va amputa mâna stângă. Protestăm. Pedeapsa e nedreaptă! Regele ne răspunde: „Nu favorizez pe nimeni. Tratez la fel cazurile similare, deci care e problema?“ Chiar dacă regele spune adevărul, asta nu rezolvă problema. E adevărat că dacă le retezi mâna stângă tuturor hoților îi tratezi pe toți la fel, dar echidistanța nu e suficientă. Imparțialitatea nu e suficientă. Ideea de a trata similar cazurile similare e relevantă, dar dreptatea nu se rezumă la atât.